

אלול התשפ"א
אוגוסט 2021

תחנת שרה' – הקשר בין היישוב בארץ למחלקה המדינית של הסוכנות בלונדון מאת: אל"ם (בדימוס) דניאל רוזן

מבוא

במאי 1939 פרסמו הבריטים את 'הספר הלבן' שהגביל את העלייה היהודית לארץ ישראל ומכירת קרקעות ליהודים, והחלה תקופת 'המאבק' לסיכול מדיניות 'הספר הלבן', במדיניות זהירה שלא תסכל את הישגי המפעל הציוני.

הצנזורה הבריטית הקפדנית שהוטלה בספטמבר 1939 על קשרי הדואר, המברקים והטלפון לחו"ל, פגעה ביכולת התיאום בין המנהיגות בארץ והמנהיגות בחו"ל.¹

שירות הקשר של 'ההגנה', בפיקודו של שמחה אבן-זהר,² בכינויו החשאי 'דקל', הקים עורק תקשורת רדיו חד-כיווני בין הארץ ללונדון, להעברת הודעות מוצפנות, לקשר בין מנהיגי היישוב בארץ והמחלקה המדינית של הסוכנות בלונדון,³ תוך עקיפת הצנזורה הבריטית. עורק רדיו זה פעל מאוגוסט 1939 עד תום מלחמת העולם השנייה, שירת נאמנה את המחלקה המדינית של הסוכנות,⁴ ולא נתגלה בחיפושים שונים שהבריטים ערכו בגבת.

העורק התבסס על משדר בהספק 500 וואט, עם שתי שפופרות 813 במקביל, שנבנה בידי מישה גורדין ('המהנדס הגדול'),⁵ והותקן ב'סליק' תת-קרקעי מיוחד שנבנה למטרה זו בקיבוץ גבת.⁶ מנחם יצחקי, אלחוטן מנוסה, נשלח ללונדון והפעיל שם תחנת קליטה.

העורק פעל בשיטה של שידורי מורס ללא מענה, כאשר כל מברק שודר שלוש-ארבע פעמים. קבלת המברקים בלונדון אושרה במברק (טלגרמה) 'תמיס' באמצעות משרד הדואר.

¹ דניאל רוזן, **התקשורת בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי: דואר, מברקה, טלפון ורדיו**, העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, יהודמונטון, התשע"ט – 2019, עמ' 36–37. הצנזורה בוטלה ב-30 בספטמבר 1945.

² נולד בברז'ניצה (אז רוסיה, היום אוקראינה). בשנת 1921 הקים סניף של תנועת 'החלוץ' בסרני, הקים חוות הכשרה חלוצית, היה חבר המפלגה הציונית-סוציאליסטית. עלה ארצה בשנת 1925. אחרי מספר חודשים החל לעבוד בוועד הפועל של ההסתדרות הכללית. מונה למנכ"ל משרדי ההסתדרות ומאוחר יותר למזכיר הוועד הפועל והוועדה המרכזת. הצטרף למפלגת אחדות העבודה ובשנת 1930 הצטרף למפא"י. מונה לתפקיד ראש שירות הקשר הארצי עם הקמתו בשנת 1937 ושירת בתפקיד זה עד שנת 1941. בתחילת 1947 הקים ועמד בראש 'לאסירנו', האגודה לעזרת האסיר והעציר היהודי, ועמד בראש הארגון עד לפירוקו עם הקמת המדינה. הקים את האופרה הישראלית והיה מנכ"ל האופרה עד לסגירתה בשנת 1982. נפטר בשנת 1992.

³ התחנה בגבת שימשה גם לקשר חד-סטרי לניו יורק. עדות מישה גורדין. ארכיון תולדות 'ההגנה' (את"ה), 13.1. האלחוטאי בניו יורק היה יעקב רבינוביץ.

⁴ עקב חשש מגילוי התחנה בעקבות הרחבת בסיס התעופה הבריטי ברמת דוד בשנת 1942, הופסקה פעולת התחנה בגבת בשנת 1943, והמשדר הועבר לתל אביב, לדירתו של דב הוז בשדרות קק"ל 66 (היום – שדרות בן-גוריון). שרה פפיש ושלמה לביא המשיכו להפעיל את העורק מתל אביב. בהמשך הועברה התחנה ל'סליק' בגן מנשה. מוניה אדם, **קשר אמיץ: מעלילות שירות הקשר של 'ההגנה'**, משרד הביטחון – הוצאה לאור, תשמ"ו – 1986 (להלן: מוניה אדם, **קשר אמיץ**), עמ' 188.

⁵ יליד רוסיה 1906. עלה ארצה בשנת 1930. ניהל את בית מלאכה המרכזי של שירות הקשר בתל אביב. בתקופת 'השיתוף' ייצר מכשירי קשר מחתרתיים גם עבור הבריטים, והקים משדרים ל'קול צרפת החופשית'. הוביל את פעילות הקשר האלחוטי בשירות הקשר מתחילת שנת 1942 עד שלהי שנת 1945. בשנת 1946 הקים תחנה אלחוט בפרו והצטרף למשלחת הרכש של 'ההגנה' בארה"ב. חזר ארצה לאחר הקמת המדינה ושירת כקצין הקשר של משטרת ישראל עד צאתו לגמלאות בשנת 1971. נפטר בשנת 1984.

⁶ 'סליק' הוא מחבוא מחתרתי, ששימש בדרך כלל לנשק ולמסמכים.

השם שאבן־זהר קבע לתחנה בקיבוץ גבת היה 'תמר', אך בעת הפעלתה כינו אותה האלחוטאים בשם 'תחנת שרה' והעניקו לה את אות הקריאה 'שרה', על שמה של שרה פפיש (צ'רנומורץ),⁷ רפתנית בקיבוץ גבת, מפקדת תחנת האלחוט במקום, אלחוטאית מנוסה ומסורה שהפעילה את התחנה החשאית בקביעות, לילה אחר לילה, תקופת זמן ממושכת. סייע בידה האלחוטאי שלמה לביא (ליפשיץ), אלחוטאי מעין ורד שהובא לגבת כדי לסייע בהפעלת התחנה, במסווה של מורה להתעמלות.⁸

מאמר זה מתאר את התחנה, הקמתה והפעלתה, ומציג את הפעילות לשימור התחנה והצגתה לציבור הרחב.

הבסיס למבצע – הקמת התחנה בקיבוץ גבת

שמחה אבן־זהר תיאר בהרחבה את נסיבות הקמת התחנה ואופן הקמתה: "מלחמת העולם השנייה מצאה את היישוב במצור מבית ומחוץ. המגע עם העולם החיצון היה בלתי אפשרי. הצנזורה הבריטית שנועדה בעיקרה למנוע סיוע לאויב, לדכא תעמולה נאצית, לקחה על עצמה תפקיד נוסף, בלתי חוקי ושרירותי: להחניק כל ביטוי יהודי נגד מדיניות 'הספר הלבן'. אולם, גם אילו לא הייתה ידה של הצנזורה חזקה, גם אז לא ניתן היה למוסדות הלאומיים להשתמש בדרכי הקשר המקובלים. מנהיגי הסוכנות היהודית, שהיו בתנודה בין לונדון וירושלים, זקוקים היו למגע בלתי אמצעי. בתחילת המלחמה היו אמנם יוצאים שליחים מיוחדים לארצות הסמוכות, מצרים או לבנון, ומעבירים משם ידיעות שונות, אך גם דרך זו נחסמה. ידענו על הקשיים, אולם לא היו אמצעים כדי לבנות תחנה משדרת בעלת עוצמה גדולה. בהתייעצות עם צוותי הטכנאים הגעתי למסקנה כי ניתן לבנות רשת אלחוט למרחקים, שתקשר אותנו עם אנגליה ואולי גם עם ארצות הברית. אולם לצורך זה היינו זקוקים לשני דברים: אמצעים כספיים; חלקים ומכשירים שלא היו בארץ.

כאשר העליתי בפעם הראשונה הצעה זו לפני המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית וביקשתי את האמצעים הדרושים – נעניתי בשלילה. ביקשתי 150 לירות בשביל לרכוש את המכשירים ההכרחיים, אולם לאנשי המחלקה המדינית היו כנראה ספקות רציניים, אם אמנם מסוגלים אנחנו להקים מפעל כזה. חזרתי על הצעתי פעמים מספר, אך למעשה דבר לא זז. הכוונה הייתה טובה, הרצון היה כנה, אבל עיכבו גורמים שונים, עד שיום אחד, בשיחה עם בן־גוריון, שהיה אז יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית, נאמר לי: 'תתחיל בהכנות', וכעבור מספר ימים אף קיבלתי המחאה כספית ראשונה, על סך 25 לירות.

עתה עמדה השאלה, איך להשיג את החומרים ובאיזה מקום לבנות התחנה. היה ברור שאין לבנותה באחת משלוש הערים הגדולות. מבחינת קונספירציה, לא טוב היה לרכז הכל בעיר, מה גם שתחנה מעין זו דרשה תנאים נוחים מאלה שיכולנו להבטיח בעיר. היה הכרח, אפוא, לבנותה במקום יישוב קטן, שבו נוכל להיות בטוחים, כי גם אנשיו לא ידעו על מציאותה,

⁷ ילידת פינסק (אז – פולין, היום – בלארוס), 1907. עם הפילוג בקיבוץ המאוחד בתחילת שנות החמישים עברה לקיבוץ יפעת. נפטרה בשנת 1993.

⁸מונייה אדם, קשר אמיץ, עמ' 188.

ויסלחו לי מכרי בקיבוץ גבת ששם הייתה התחנה – לא פעם נאלץ הייתי לספר להם תירוצים שונים לסיבת ביקורי התכופים במשק...

מדוע נבחרה גבת דווקא למטרה זו? כאשר החלטנו על בחירתה כמקום התחנה המשדרת הגדולה, הבאנו בחשבון כמה נימוקים: הייתה זו נקודה שנמצאה במרכז הארץ ושיערנו שתמיד אפשר יהיה להגיע אליה; הקבוצה הצטיינה בחברים מובחרים ואחראים; המקום המועד לבניין התחנה התת־קרקעית היה מחוץ למשק ולא היה עלול לעורר שום חשדות כל זמן הבנייה, תקופה שנמשכה מספר חודשים. ופרט נוסף, בלתי מבוטל בימים ההם: מזכיר המשק הגיש את מלוא העזרה; האלחוטאית שנועדה לעבוד בתחנה הייתה חברת המשק. ואמנם, כל התקוות שתלינו במקום לא אכזבו.

כאשר נפלה ההכרעה החילונו בונים את התחנה, שבה היו שני חדרים תת־קרקעיים, אליהם היינו יורדים בסולם מיוחד, ובלילות בלבד. גנרטורים מיוחדים הבטיחו את עוצמתה (חלקים מהמכשירים הובאו מארצות הברית ובאמצעות עסקני ארץ ישראל העובדת ובראשם ידידי וחברי אייזיק המליון). המנורות ויתר החלקים שלא היו בנמצא הובאו ממצרים, ולתפקיד זה הייתי 'ניגש' מפעם לפעם לארץ הנלוס. כשהושלמה התחנה החלה תקופת הניסיונות. מיד נערמו קשיים בקליטה בשל תנאי מזג האוויר ובשל הפרעות טכניות אחרות. נתברר כי יש צורך להקים תחנת קליטה ושידור באנגליה גופא, אך הדבר לא בא בחשבון. אילו, חלילה, נתפסה תחנה מעין זו, הייתה נשקפת סכנה רבה לא רק לאחראים לה, אלא עלולה הייתה לסבך את הסוכנות היהודית כולה. הכרח היה, אפוא, לסמוך מבחינה מסויימת על הנס. ולא אחת קרה ששידורים שלנו לא היו נקלטים באנגליה ומן ההכרח היה לחזור ולשדר אותם המברקים פעם ופעמיים ואף שלוש פעמים. הקשר עם לונדון היה באמצעות מברקים ליגליים, שהיה מריצם ברל לוקר – חבר הנהלת הסוכנות היהודית בלונדון באותם הימים – על פי כתובתו של דוד רמז. משהחלה התחנה פועלת נתגלו קשיים והפרעות בלתי צפויות עד כדי סיכון המפעל. במרחק לא גדול מגבת היה נמל אוויר של הר.א.פ. [שדה התעופה רמת דוד, בסיס חשוב של חיל האוויר המלכותי (RAF - Royal Air Force)] ולו תחנת אלחוט גדולה ומשוכללת, ועלינו היה לעבוד מתחת לאפס. בזמן הראשון היה חשש שמא נתגלה, אך סודנו לא נתגלה לעולם. ייתכן שהשכנות עמדה לנו.

התחנה, שקראנוה בשם 'תמר', פעלה ללא הפסק ועל הקשר עמה היה ממונה מטעם המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ראובן שילוח (זסלני), שהיה מביא לי כמעט מדי יום ביומו מברקים ארוכים, מכתבים ממש, שצריך היה לשדרם ללונדון, ועצם הפיכתם לשפת הצופן המקובל ברשת שלנו היה עניין מסובך. ואמנם, היו קוריוזים מרובים. כמה מעובדי התחנה שלנו בחלקי הארץ השונים, שלא ידעו על 'תמר', היו מביעים לא אחת תמיהתם על צורת המברקים שהיו קולטים על פי צופן דומה לשלהם, ותמהו, מניין לתחנה אלמונית צופן מוצלח כל כך... ומדי פעם היו האלחוטאים מגישים את המברקים שנקלטו לפיענוח ועיון דחוף... בהתאם לשידורים שנקבעו בין התחנה המשדרת שלנו לבין לונדון הקולטת הייתה 'תמר'

מתחילה בשידוריה באחת בלילה, ומוסכם היה כי במידה ואין מה למסור, מכריזה האלחוטאית 'ערב טוב', מסיימת ב'לילה טוב', וסוגרת את התחנה".⁹

מוניח אדם, מהטכנאים הבכירים של שירות הקשר, שכינויו היה 'המהנדס הקטן', מספר על בניית המשדר: "בכל מבצע יש לתרגם את הפרויקט לשפת מעשה. בסודי-סודות הוכנסתי לתמונה וקיבלתי ממישה גורדין תוכניות עקרוניות לבניין המשדר, אך למרות ביקורי בכל החנויות בערים הגדולות בארץ, לא הצלחתי לרכוש את הרכיבים הדרושים לכך. אלה פשוט לא היו בנמצא בארץ. הבאתי את העובדות בפני הנוגעים בדבר, ולאחר דיון הוחלט לרדת מצריימה, לרכוש אותם שם ולהביאם ארצה בדחיפות, מוטמנים בתוך מכונית. לרשות מחלקת הקשר עמדה מכונית מסוג פורד, ולאחר שהותקן בה סליק קטן להטמנת הפריטים שנרכשו הוחלט לרדת בה למצרים. המכונית צוידה גם בחלפים, למקרה של קלקולים בדרך למצרים וחזרה. לאחר תיאום עם אנשי 'ההגנה' שפעלו במצרים הכל היה מוכן לנסיעה... חברי 'ההגנה' במצרים ונכבדי היהודים הקשורים עמם, כמו בן-אשר מאלכסנדריה וצדיקוב מקהיר, עזרו למישה גורדין לרכוש את הציוד הנדרש. חלק מהציוד שנרכש הובא במכונית בשובה, וחלקו הועבר בדרכים אחרות.

בניית המשדר התנהלה בשלבים. תחילה צריך היה לבנות ספק-זרם בעל עוצמה רבה. יצור השנאים (טרנספורמטורים) עבור הספק נעשה על-ידי מר צ'רניחוב, אותו בעל מקצוע בנושאים אלה שסיפרתי עליו. מסרתי לידי את הנתונים והדרישות, ואת החישובים הדרושים לכך ולעומס-יותר ידע צ'רניחוב לעשות טוב מאחרים. ההכנות נתמשכו, כי מפעם לפעם נאלצתי להפסיק את העבודה... לחץ העבודה באותה תקופה היה כבד מאוד. לבסוף נסתיימו ההכנות. ספק-הזרם והמשדר היו מוכנים. המשדר הופעל ניסיונית, מישה גורדין ואני ערכנו את בדיקות העוצמה והתוצאות השביעו רצון.¹⁰ בסוף חודש יולי 1939 היה המשדר מוכן להתקנה ולהפעלה סדירה... ממעבדת הקשר הועבר המשדר לגבת על-ידי פינלה בן-פורת ומרדכי אלוני, שניים מן ה'טרנספורטירים' של מרכז 'ההגנה' שהיו ממונים על העברת נשק ותחמושת לכל יישובי הארץ ב'סליקים' שנבנו בכלי רכב שונים".¹¹

האלחוטן מנחם יצחקי תאר את התחנה וההכנות להקמת הקשר, ערב נסיעתו מהארץ ללונדון: "את המשדר בעל העוצמה הגדולה תכנן ובנה המהנדס מישה גורדין בעזרת טכנאים מנוסים ונאמנים. המשדר עצמו מוקם בקיבוץ גבת והיה נתון בסליק עשוי מלאכת מחשבת שאנשי המקום הכינו עבורו. המשדרת הייתה שרה צ'רנומורץ מגבת, ואחר כך צירפו אליה את שלמה לביא (ליפשיץ), שניהם חניכים שלי, אשר בתנאים קשים ביותר ביצעו עבודה למופת... קבענו, שכאשר אתן הודעה [מלונדון] שאני מוכן לקלוט, יתחילו לשדר אלי משך 15 דקות בראשית כל שעה, החל משעות הערב ועד חצות. קבעתי שאות הקריאה יהיה 'שרה', על שם שרה השדרית, כמו כן, קבענו שיטת כתב סתר שהיה נתון לשינויים מפעם לפעם".¹²

⁹ שמחה אבן זוהר, **בראש הקשר של 'ההגנה'**, בהסתדרות, גיליון 11 (47), חשון תשכ"ו – נובמבר 1965, עמ' 72–84.

¹⁰ המשדר נבנה ב'מעבדה' בדירה בקומה ב' ברחוב בן-יהודה 54, תל אביב. את"ה 80/242/38.

¹¹ מוניח אדם, **קשר אמיץ**, עמ' 184–185.

¹² מנחם יצחקי, **שליחות עלומה בלונדון**, קשר אלקטרוניקה ומחשבים, עורך: חזי מור, הוצאת קצין קשר ואלקטרוניקה ראשי, י"ח (4) (206), שבט תשמ"ח – פברואר 1988, עמ' 36–39.

שרה פפיש (צ'רנומורץ)

'חוד החנית' של המבצע – הקליטה בלונדון

האלחוטאי מנחם יצחקי (בכינויו החשאי 'סער'), ממדריכי האלחוט הוותיקים בשירות הקשר, נשלח ללונדון להפעיל את תחנת הקליטה. וכך הוא מספר: "התקופה הייתה ערב מלחמת העולם השנייה. האווירה בכל העולם הייתה מחושמלת ופחד המלחמה רבץ על פתחו של העולם. הייתי זקוק להרבה אומץ והעזה כדי לקחת על עצמי את השליחות, לעזוב את הארץ בעת כזאת, לעזוב את העבודה, את תפקידי ב'הגנה', להשאיר אישה עם ילדה בת שלוש, הורים וקרובים – מבלי לדעת מה צפוי לי שם. הסכמתי, לאחר שלא אשתי הסכימה לשתף עצמה באחריות ולהישאר לבדה עם הבת הקטנה בבית.

היות והשליחות במבצע יחיד זה הייתה סודית ביותר, ידעו עליה רק חוג קטן בצמרת 'ההגנה' והסוכנות ועוד פחות בחוגים מן השורה. לא קיבלתי כל הדרכה על דרכי והתנהגותי בלונדון, כנראה סמכו עלי שאדע להסתדר בכוחות עצמי, לא להיכשל, לא להיתפס ומעל הכל – שלא לתת הזדמנות להאשים אותי שעסקתי כאילו בפעולת מחתרת נגד בריטניה – ערב המלחמה. מכאן יובן מה גדולה הסכנה בביצוע משימה כזאת. למעשה, לא הייתה זו פעולה נגד בריטניה, כי אם פעולה להבטחת אינטרס חיוני של האומה, אבל, לו נתפסתי – לך תוכיח שלא....

בעיית ה'כיסוי' שלי לא נקבעה עוד, אבל חייב הייתי להיות 'מישהו' ולהופיע בדמותו. בין היתר הוזמנתי אל לוי אשכול שעמד אז בראש המרכז החקלאי והציע לי לנסוע כמומחה למכונות חקלאיות מטעם 'יכין', מומחה שבא לאנגליה לקנות ציוד חקלאי. הרעיון היה טוב אך סירבתי, כי לא הייתי בקיא בנושא כלל וזה היה מכשיל אותי על הסף. לבסוף הצעתי לנסוע כתייר וזה נתקבל.

בראשית יולי 1939, כשהכל היה מוכן לפעולה בגבת, יצאתי באוניה ללונדון דרך איטליה, שוויץ, צרפת... בפרוץ פגשתי את שאול אביגור וממנו קיבלתי הוראות על אופן הכניסה ללונדון וכן שמותיהם של שני אנשי הקשר שלי שם: ישראל קוריציקי שתפקידו הפורמלי היה

מרכז הכשרת נוער לעלייה לישראל, ויחזקאל סחר (סחרוב),¹³ מי שהיה שומר ראשו של פרופ' חיים וייצמן.

היה בידי מכתב ממשה שרת אל מזכיר הסוכנות בלונדון ובו בקשה להגיש לי כל עזרה אפשרית. אבל, למעשה, אנשי הסוכנות התייחסו לכל העניין בספקנות. לא האמינו שהדבר אמנם יעלה בידי. בבואי ללונדון נפגשתי עם אנשי הקשר שלי. עמדו אז בפני שתי בעיות בסיסיות: האחת, למצוא מקום מתאים ובטוח שבו אוכל למקם את מכשיר הקליטה, והשנייה: לרכוש את המכשיר.

משעברו מספר ימים והמקום לא נמצא בידי אלה שהדבר הוטל עליהם, החלטתי לעבור לגור בבית שבו גר ישראל [קוריצינקי], ברחוב פרימרוז גרדנס, שנמצא בשכונה שקטה מוקפת גנים ועצים גבוהים. חדרי בקומה השלישית פנה לצד הגן והיה מוסתר היטב על ידי העצים. התנאים לסידור התחנה היו טובים. אמרתי: 'פה תקום התחנה'.

כעת צריך לרכוש את המכשיר [המקלט]. לפני צאתי מהארץ סיכמתי עם מישה גורדין שארכוש את המכשיר הטוב ביותר שהיה קיים אז (הליקרפטרס). זה היה מכשיר משוכלל מאוד והיה טוב לצרכי הצבא ובמיוחד לחובבי רדיו. הוא פעל בגלים ארוכים, בינוניים וקצרים עם הרבה אפשרויות לוויסות איכות הקליטה והתגברות על הפרעות למיניהן. לא היה לי די כסף כדי לקנות את המקלט. טלגרפתי לאבן־זהר והוא שלח לי את הכסף.

יחזקאל סחר ואני הלכנו לקנות את המכשיר. 'הסברנו' בחנות שאנו קונים את המכשיר כמתנת הפתעה לאחיו של יחזקאל שעומד להגיע בימים אלה ללונדון. נוסף למכשיר קנינו גם אוזניות טובות. הצעתי ליחזקאל לקחת מונית ולהביא את המכשיר הביתה כדי שלא ידעו לאן הובלנו אותו, אבל יחזקאל התנגד וטען שצריך לעשות רושם שזהו עסק כשר וצריך לבקש שהם ישלחו לנו את המכשיר לפי הכתובת שנשאר להם. היה בצעד זה משגה כי בשלב מאוחר יותר, לאחר פרוץ המלחמה, באו מהצבא והחרימו את המכשיר.

את האנטנה קשרתי מגג הבית אל אחד העצים שבגן. הפעלתי את המכשיר והוא פעל להפליא. אז טלגרפתי ארצה שאני מוכן ולמחרת התחילו לשדר אלי ואני ישבתי מלא תקווה להאזין ולחפש בטווח הגלים את אות הקריאה המיוחד 'שרה'. נקלעתי לים סוער של קולות, צפצופים ושריקות מחרישות אוזניים, בתוספת הפרעות אטמוספיריות והפרעות אחרות. על כל מילימטר של לוח הגלים 'רכבו' מספר תחנות, כל אחת בעוצמה אחרת, והפריעו זו לזו. קלטתי בעזרת האוזניות שכיסו כליל את האוזניים באופן שבחדר או מעבר לו לא נשמע דבר. כל הרעש נספג באוזניים במשך שעות ארוכות ודרוש היה מאמץ בלתי רגיל, עצבים חזקים ומעל לכל סבלנות ודבקות ללא גבול כדי לא להתייאש ולא להישבר. לפי ההסדר היו משדרים אלי בשעות קבועות משך 15 דקות בראשית כל שעה, אולם ליתר ביטחון התחלתי עשר דקות לפני הזמן וסיימתי עשר דקות אחרי הזמן הקבוע. אחרי משמרת כזאת הייתי סחוט ועייף עד אפיסת כוחות, ולמחרת חוזר חלילה, וכך מדי לילה בלילה.

¹³ יליד ירושלים, 1907. מפקד פלוגת הובלה בדרגת מייגור בצבא הבריטי בקרבות בצפון אפריקה ובאיטליה. המפכ"ל הראשון של משטרת ישראל, שגריר ישראל באוסטרליה. נפטר בשנת 1998.

לילה אחד נחלשה הקליטה בצורה מדאיגה, בקושי יכולתי לקלוט דבר. בדקתי את המכשיר ומצאתי שהוא בסדר. החשד נפל על האנטנה, ואמנם, למחרת בבוקר מצאתי את האנטנה קרועה. מסתבר שבילילה נשבה רוח חזקה, טלטלה את העץ שאליו הייתה קשורה ונקרעה. קניתי אנטנה אחרת וקשרתי אותה שוב לאותו עץ, אבל הפעם באמצעות 'פוטנט': את קצה האנטנה בצד העץ תליתי על גלגלת ומתחתיה משקולת שעלתה וירדה לפי תנועות העץ, והאנטנה נשארה יציבה.

בחדרים הסמוכים גרו כאמור ישראל ויחזקאל. בעלי הבית והעוזרת לא התעניינו בנעשה בחדרי, כדרכם של האנגלים. גם להם סיפרתי על ה'מתנה' לאחיו של יחזקאל, ואפילו את הרישיון למקלט הוצאתי על שמו. יום אחד אומרת לי אגי העוזרת כי בעלה ביקר בחדר שלי וכשראה את המכשיר אמר שזה משדר. העמדתי פני תם, כאשם שאינו יודע ולא ראה משדר מימיו, וכדי להמחיש לה שהמדובר במקלט ככל רדיו אחר השמעתי לה מוסיקה לריקודים מהבי.בי.סי., לא בטוח אם זה מה ששכנע, בכל אופן, הם לא הוסיפו להתערב יותר. יחד עם זאת, האפשרות שהסקוטלנד יארד יעלה על עקבותיי הייתה קיימת כל יום, כל רגע, ולכן נזהרתי בהתנהגותי.

פעילות ההאזנה נמשכה כשבועיים ללא תוצאות. היו ימים שהתעוררו בי ספקות שמא המשדר בארץ לא חזק דיו כדי שאותותיו יגיעו עד לונדון, אך לא דיברתי על כך עם איש. לא כתבתי ארצה ולא שתפתי איש בהיסוסי. לא פעם חששתי: הנה, השליחות נכשלה.

לילה אחד, כשישבתי והאזנתי חצי רדום, העפעפיים בערו, הראש סחרחר מהלילות הרבים של חוסר שינה – שמעתי לפתע ציוץ חלש ומוכר. זה היה האות 'שרה'. זה נשמע כקולו של חתלתול המיילל על חוף ים סוער. נצמדתי אל המכשיר, רשמתי את אורך הגל והתחלתי לתמרן עם הכפתורים הרבים של המקלט כדי לשפר את הקליטה, ואמנם הגעתי לתוצאה שאפשר לקלוט – קשא3 [קשא, QSA, בקוד Q, שפה בינלאומית של קיצורים, פירושו: עוצמת האותות הנקלטים, מ'1 (בקושי מובן) עד 5 (טוב מאוד)]. השידור נפסק כעבור שלוש דקות. נגמרו 15 הדקות וכעת צריך לחכות 45 דקות עד השידור הבא. לשמחתי לא היה גבול. התאפקתי שלא לצנוק ולא לצאת מהכלים. חזי נתמלא אושר. לא רציתי להעיר את ישראל ויחזקאל, שמא טעיתי. חיכיתי בסבלנות מורטת עצבים. השידור הבא התחיל ואמנם מן הרגע הראשון קלטתי את התחנה. כעת היה לי די זמן לתמרן עם המכשיר ושיפרתי את הקליטה (קשא4) – כעת ידעתי בוודאות, הצלחתי! המשימה הושגה על אף החששות והספקות שכרסמו בי וודאי גם בלב אנשי הצמרת בלונדון ובארץ.

למחרת בבוקר רצתי לדואר הקרוב ושלחתי מברק לאשתי: 'פגשתי את שרה, בריאה וחזקה, כתיבי, אני מחכה לבשורות טובות'. המברק נמסר מיד לאבן־זהר והשמחה בארץ הייתה רבה. למדתי על כך מהמברק הראשון שקלטתי למחרת בלילה ובו איחולים וברכות להצלחת המבצע.

כשהראיתי את המברק לברל לוקר ולמזכיר הסוכנות שמחו מאוד, ומאותו רגע התייחסו אלי כאל נכס יקר. מאותו יום נכנסה העבודה למסלול קבוע, ומדי בוקר הייתי מביא מברקים בני עשרות ומאות מילים. את המברקים פענחתי בעצמי וחלקם נמסרו בקוד מיוחד של אנשי

הסוכנות. הנה, נפתח פתח לתקשורת בלתי אמצעית עם הארץ ללא חשש מעינו הסקרנית של הצנזור הבריטי... הקשר עם לונדון איפשר לסוכנות, למוסדות הביטחון והעלייה, להעביר ידיעות באופן חופשי וללא צנזורה ובכל כמות שהיא. הקשר היה אשנב בטוח לעולם החיצון... זמן לא רב אחרי שעזבתי את אנגליה – כזכור היה זה לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה – התדפקו בבית בו הייתה התחנה והחרימו את המקלט. הם הגיעו לשם כאמור לפי הכתובת שהשארנו בחנות בה קנינו את המקלט. הסתבר שהמקלט המשוכלל פשוט גויס למאמץ המלחמתי ולא התעורר כל חשד אצל האנגלים בקשר לשימוש שעשינו בו. המחליפים שלי ארגנו מקלט אחר והקשר ללונדון המשיך לפעול מדי לילה בלילה עוד ארבע שנים נוספות...במשך כל זמן שהותי בלונדון מימן אבן־זהר את הוצאות קיומי הצנוע. הוא היה מעביר לי כסף טלגרפית לבנק מסוים ובזה כיסיתי את הוצאות שכר הדירה, כלכלה, נסיעות ודמי המברקים ששלחתי ארצה”.

מנחם יצחקי בלונדון, אוגוסט 1939

מנחם יצחקי, על סיפון אוניה בדרכו ללונדון

הפעלת התקשורת מגבת ללונדון

שמחה אבן־זהר תיאר את הפעלת התחנה, ואת הקושי בהעברת מברקים מתל אביב לגבת: "משלוח המברקים באמצעות 'תמר' כרוך היה במאמץ פיזי רב. על פי רוב הייתי צריך להגיע לתחנה בעצמי (רק במידה שהיו מברקים קטנים ובעלי ערך משני הייתי מעבירם דרך הרשת הרגילה), וזוכרני במיוחד ליל חורף אחד, בחוץ גשם שוטף, השעה סמוכה לחצות ומישהו מתדפק על

דלת ביתי. ראובן שילוח. זה רק הגיע מירושלים ועמו מברק בהול המשתרע על כמה עמודים רחבי שוליים ובקשה בפיו, בשם אליעזר קפלון, שעוד באותו לילה ישודר המברק לונדונה כדי שיגיע ככל המוקדם לויצמן. ואמנם, מתוכן המברק נתברר מיד כי המדובר הוא בגזירות הקרקע ובעניינים חיוניים אחרים הקשורים בפגישה עם הנציב. לא היה כל מקום להיסוסים. כאשר הביא לי ראובן את המברק הארוך ובשעה כה מאוחרת, הספקתי עוד להורות ל'תמר' להחזיק את התחנה פתוחה עד קבלת מברקי, אך מאחר שמחוגי השעון נעו, לא היה סיפק בידי להפוך את המברק ללשון סתרים והחלטתי לצאת מיד לגבת ובלבד שלא לאחר את זמן השידור.

סמוך לחצות שמתי פני לעמק, אך לרוע המזל אירעו כמה תקלות. סמוך לחדרה נקרעה חגורת המצנן במכונית ועד שהספקתי להרכיב אחרת בגשם הדולף נתברר כי אבדו 20 דקות יקרות. עוד אני ממהר והנה הגעתי לשערי עתלית. בתקופה ההיא היו נסגרים שם שערי הכביש לפנות ערב. על אם הדרך היה קיים בית סוהר ואיש לא יכול היה לעבור בדרך זו, אך אני, שהייתי מצויד ברישיון נסיעה מיוחד, חציתי מקום זה בלילות לא פעם, ורוב השוטרים הכירוני וכבר פסקו לשאול לפרטים. גם הפעם הנחתי כי בבואי לשערי עתלית לא תארע לי תקלה וכי אוכל להמשיך דרכי ללא הפרעה. אולם, כשהגעתי אל השער ואותתי באורות המכונית שיפתחו את השער, לא נעניתי. לבסוף התקרב שוטר ערבי ובצעקות הודיעני כי בידו הוראה שללא רשות הקצין הממונה עליו אין לפתוח את השער. תבעתי בתוקף את פתיחת השער, אך דבר אל העצים והאבנים... ושוב חלפה שעה קלה. עוד אני תוהה מה לעשות ובמרחק מה, בתוך המחנה, נראתה קבוצת אנשים המתקרבת למכוניתי, אך חזיו ורעם! בראשם, לא פחות ולא יותר, הקצין קפארטה. כשהבחנתי בו, עברה בי חלחלה. חשתי בעליל, כי הנה מתרגשת ובאה צרה, אולם ברירה לא הייתה בידי. אזרתי כוח וחיכיתי בסבלנות לקראת הפתעות קשות. ואמנם, ניתנה הוראה לשוטר לפתוח את השער והוכנסתי פנימה, אך כאן החל קפארטה בחרפות וגידופים. באיזו רשות אתה מרשה לעצמך לנסוע יחידי בדרכים?? – צעק – אם יהרגו אותך, הרי דבר ראשון יהיה קול צעקה נגד השלטון הבריטי... אך גרוע מזה: בהתאם להוראותיו הובאתי לתחנת המשטרה במקום, ובינתיים הזמן חולף...

בהיכנסי לתחנת המשטרה הבחנתי בקפארטה המחזיק בידו את רישיון הנסיעה שלי, ובידו השנייה שפופרת טלפונים כשהוא צועק לתוכה. הועמדתי באחת מפינות החדר ואני כולי רותח, אך ידעתי, כל דיבור לא יועיל. מוטב לשתוק. מה גם שזכרתי, כי באחד מכיסי התפורים במיוחד לתפקידי 'סליק' נמצא מברק ארוך שצריך להגיע ללונדון ולא לידי קפארטה...

כעבור שעה ארוכה הורשיתי לנסוע... על אחריותך, ואם יהרגו אותך, אל יבואו אלי בטענות... עמד לנו המזל ובשתי עמדות הביקורת של חיפה, בכניסה וביציאה, לא אירעו תקלות וכך הספקתי להגיע לגבת זמן קצר לפני ששרה האלחוטאית עמדה לסגור את התחנה, משבוסשתי לבוא הניחה שארעה לי תקלה ומאחר שחששה שמא תתגלה, בחרה בסגירתה. שורות שורות נשלח אותנו לילה המברק ועם אור הבוקר נסתיימה העברתו לתעודתו. ומה שמחנו עם בוא האישור כי המברק נקלט בשלמותו בלונדון.

האלחוטאי מנחם יצחקי תיאר את חוויותיו בהפעלת התחנה בלונדון: "החיים בתחנה לא היו כל כך רווידים כפי שאפשר היה אולי לשער. זה היה בראשית אוגוסט, כחודש לפני פרוץ מלחמת

העולם השנייה. תנאי הקליטה וההפרעות לשידורים גברו, ריבוי תחנות השידור על אותו גל גרמו לא פעם לכך שלא קלטתי קטעים שלמים מהמברק, ואז, אי אפשר לפענח אותו. בדרך הרגילה, כשהקשר הוא דו־סטרי, אפשר לבקש מיד חזרה על אותם הקטעים והכל מסתדר. מה עושים כעת? כיצד לבקש חזרות? לאחר לבטים, הגיתי רעיון לפיו אשלח לארץ מברקים בדואר, כשהם מופנים אל אשתי, מברקים שדנו בעסקת מניות שלא הייתה ולא נבראה. למשל: כשחסרו לי קטעים מסויימים במברק, הייתי מטלגרף: 'יש ביקוש למניות בכורה סידרה א' ממספר ___ עד מספר ___', וכדי לאשר שקיבלתי המברקים בסדר טלגרפתי: 'קניתי המניות מספר ___ כפי שביקשתי'. כל עוד לא אישרתי את קבלת המברק היו חוזרים ומשדרים אותו שוב למחרת. קליטת המברקים ארכה שעות רבות, כי לפי המוסכם היו משדרים לי כל מברק פעמיים. בגמר הקליטה ישבתי לפענח אותם על מנת שאוכל למוסרם בבוקר לתעודתם. באופן קבוע שכבתי לישון רק בשעות הקטנות של הלילה.

רציפות המברקים שלי לארץ עלולה הייתה לעורר חשד במשרד הדואר, וכדי למנוע הסתבכויות עברתי לשיטה לפיה הייתי שולח את המברקים בכל פעם ממשרד דואר אחר. אף פעם לא הופעתי פעמיים באותו משרד דואר. דבר זה היה ניתן לביצוע תודות לאלפי משרדי דואר שהיו קיימים בעיר הזאת. לעיתים הייתי נוסע שעה ויותר כדי להגיע למשרד דואר מרוחק ככל האפשר ובכל פעם לכיוון אחר של העיר. זה עבד מצויין. כאמור, המברקים היו מופנים אל אשתי והיא הייתה מוסרת אותם מיד לאבן־זהר. בלילה הייתי מקבל תשובות באמצעות המשדר שלנו”.

מנחם יצחקי הרחיב בתיאור מספר אפיזודות של העברת מברקים למנהיגים: “בקיץ 1939 התקיים בבאזל בשוויץ הקונגרס היהודי ובן־גוריון שהה שם. באחד הלילות קלטתי מברק שהיה מיועד לבן־גוריון ותוכנו דחוף ביותר. למחרת בבוקר הלכתי לאחד מתאי הטלפון שברחוב צדדי, הכנתי לי כמות של שילינגים והזמנתי 'שיחה אישית' עם בן־גוריון בשוויץ. כעבור שעה קלה היה בן־גוריון על הקו. מסרתי לו את תוכן המברק בעברית והוא רשם לעצמו כל מילה. כשנגמר שלוש הדקות, נתבקשתי לשלשל עוד מספר שילינגים, והמשכתי. לבסוף כשסיימתי, אמר לי בן־גוריון: 'טוב מנחם, קיבלתי, אתה יודע שהוצאת אותי מישיבה חשובה, אבל זה היה כדאי – שלום'. במקרה אחר קיבלתי מברק ובו הסיפור על אוניית המעפילים 'טייגר היל' שנרדפה בידי אוניות הצי הבריטי כאשר הייתה כבר קרובה לחופי הארץ, המעפילים לא נשמעו להוראות הבריטים ואז פתחו עליהם באש והרגו שני מעפילים על סיפון האונייה. את המברק מסרתי לברל כצנלסון שהיה אז במשרדי הסוכנות וכשקרא את תוכנו, הזדעזע ופניו הביעו צער עמוק – 'שני בחורים, זה נורא' אמר. באותו רגע נכנס לחדר ד"ר חיים ויצמן. ברל הסתיר את המברק בכיסו, הלך לקראתו ואמר לו: 'תכיר בחור מארץ ישראל'. לאחר לחיצת ידיים ביקשתי סליחה ויצאתי, וכך מנעתי מויצמן להציג לי שאלות... כאמור, רק מעטים בסוכנות בלונדון ידעו על קיום הקשר הזה, והם השתדלו שד"ר חיים ויצמן לא ידע על כך דבר. לו נודע לו שמץ דבר על הקשר היה מצווה בתוקף להפסיקו מיד, בגלל הלויאליות שלו לממשל הבריטי. כדי שלא לעורר בו חשד לגבי ידיעות 'טריות' שהגיעו עברו בו ביום, היו נאלצים להשהות אותן יום־יומיים ורק אחר כך מסרו לו אותן.

לילה אחד קיבלתי מברק שהיה מיועד למשה שרת. בבוקר צלצלתי לביתו שבלונדון ושאלתי אם אפשר לבוא אליו בעניין דחוף. אמר: 'תמהר, אני עומד לטוס מכאן בעוד כשעתיים'. רק סיימתי את השיחה והנה אזעקה. הרחוב התרוקן מאדם, כלי הרכב נעזבו וכולם נכנסו למקלטים. יצאתי לרחוב ובצעדים מהירים הלכתי לכיוון ביתו של משה שרת שבכיסי מברק כתוב בכתב סתר. ברחוב עמדו שוטרים ופקחים. כשראו אותי מהלך ברחוב למרות האזעקה הכריזו בקול אל חללו של עולם: 'האזעקה בתוקפה, נא לתפוס מחסה', חזרו על כך כמה פעמים ובזה יצאו ידי חובתם. אני המשכתי בדרכי כאילו לא קרה דבר. מסרתי את המברק ומשה שרת ישב לפענח אותו. כשגמר אמר לי: 'זה הגיע בדיוק בזמן, הידיעה חשובה מאוד'. פניתי ללכת בהרגשת סיפוק, כשנפרדנו אמר: מנחם, עשית עבודה גדולה, אבל את תהילת הפרסום תשמור בליבך".

Printed in England. Sept. 1939. (4,798 pages). W-48

CABLE AND WIRELESS LIMITED.
(INCORPORATED IN ENGLAND)

CABLE ROUTES
WIRELESS ROUTES

Circuit.	Cable's Name.	Time Received.	
	GD FC		

The first line of this Telegram contains the following particulars in the order named: -
1. Prefix Letters and Number of Message. 2. Office of Origin. 3. Number of Words. 4. Date. 5. Time handed in and Original Instructions (if any).

DAXT32/W LONDON 14 23 1248 VIA IMPERIAL -
LC - EBENZOHAR HISTADRUTH 175 ALLENBY TELAVIV -
MINUTES 130 AND 135 MISSING PLEASE FORWARD
LOCKER

הודעת הטלגרף שהתקבלה
הועדה הועלה ומוסדונית
מחלקת הטלגרפים ומכונות
26 JUN. 1940
תקבל ביום
מס' 7610
מ/מ

MARK YOUR REPLY *"Via Imperial"*

NO ENQUIRY RESPECTING THIS TELEGRAM CAN BE ATTENDED TO WITHOUT PRODUCTION OF THIS COPY.

שדרו שנית את המברקים 130 ו-135: מברק 'תמים' שנשלח מלונדון לארץ
מקור: שמחה אברז'הר, בראש הקשר של 'ההגנה', בהסתדרות, גיליון 11 (47), חשוון תשכ"ו – נובמבר 1965, עמ' 75.

תגבור התחנה בלונדון

אחרי כשלושה חודשים שיצחקי פעל בלונדון לבדו עלה הצורך להחזירו ארצה, ולמסד את הפעלת התחנה בלונדון. מנחם יצחקי מספר: "העייפות נתנה בי את אותותיה. הרגשתי שלא אוכל להמשיך כך לבדי. פניתי אל שאול אביגור והעמדתי אותו על הצורך לצרף אלי עוזר או

עוזרים אשר יוכלו להחליף אותי מפעם לפעם ואז, אולי, להתחיל לחשוב על שיבה הביתה. שאול שקל בדבר ולאחר בדיקה קפדנית, כדרכו, הביא אלי את גבריאל (גבי) נחמני ותמר שוהם (אשל) [כינויה החשאי היה 'אסנת' ו'הדסי']¹⁴ שניהם סטודנטים שלמדו באוניברסיטת לונדון, ואמר לי: 'אלה אנשיך, תכין אותם לעבודה'. בחדר פנימי של משרדי הסוכנות ששימש מחסן רהיטים וגרוטאות, אטום מאור ואוויר, קיימתי עם השניים קורס מזורז באמצעות זמזם אלקטרוני ואוזניות שקניתי לצורך זה. תוך שלושה שבועות הם ידעו לקלוט יפה את אותות המורס במהירות מתקבלת על הדעת. כמון כן לימדתי אותם את נהלי התקשורת הבינלאומית. כשהיו די 'בשלים' הבאתי אותם אל חדרי (חדר התחנה) ולימדתי אותם לקלוט שידורים חיים מתחנות ששידרו במהירויות שונות – זאת כדי לתרגל אותם לקלוט תוך כדי הפרעות וכן כדי שיסתגלו היטב לסגולותיו של המכשיר על מנת להשיג קליטה משופרת ככל האפשר. שניהם היו כישרוניים, מסורים וקפדנים ותוך זמן קצר יחסית התחילו לשבת ולקלוט את שידוריה של 'שרה'. לימדתי אותם את השימוש בכתב הסתר המוסכם ובמהרה ידעו גם לפענח מברקים. גבי עבר לגור בביתנו ונכנס ראשון לעבודה ובשלב מאוחר יותר הצטרפה גם תמר... שני המחליפים שלי עשו עבודה יפה, למדו להתגבר על כל הקשיים באופן שיכולתי לסמוך עליהם בלב שקט. בשלב מאוחר יותר, אחרי עוזבי את לונדון, הצטרפה אליהם שולמית ארלוזורוב (בתו של חיים ארלוזורוב) [כינויה החשאי היה 'גלית' ו'נועה']¹⁵.

תמר שוהם-אשל מספרת: "נסעתי לאנגליה כסטודנטית לפתולוגית צמחים. ערב מלחמת העולם השנייה נקראתי אל שאול אביגור, ששהה בלונדון, לראיון פתאומי. הודיע לי שהוחלט להטיל עלי תפקיד מיוחד מטעם 'ההגנה' הכרוך בסודיות מיוחדת, מסכן אותי וגרוע מכל: מחייב אותי להפסיק את לימודיי. נתנו לי 24 שעות להחלטה, החלטה שלא יכולתי להיוועץ בה עם איש. לא הבנתי בדבר בטכניקה של אלחוט. מנחם יצחקי (היום עובד בחברת חשמל בתל אביב) לימד אותי. עבדנו שני אנשים: סטודנט בשם גבריאל נחמני ואני. התחנה הייתה, כאמור, בלתי ליגלית. התגוררנו בביתו של יחזקאל סחר. למנחם יצחקי היה כסף, אני לא יודעת מאיפה. איש הקשר שלנו בארץ היה שמחה אבן-זהר. לכל אחד מאיתנו היה כינוי [הכינוי החשאי של תמר היה 'אסנת', ולאחר מכן 'הדסי']. יום בהיר אחד הופיעו מהבולשת הבריטית לפי הכתובת שהשארנו בחנות בה קנינו את המכשיר והחרימו את המכשיר (חיל האוויר הבריטי היה זקוק למכשירי קשר). הועמדנו לפתע על הרגלים. החלטנו לבנות מכשיר לבד. אסור היה לקנות חלקים. לבסוף מצאנו איזה מכשיר מאוד רפרזנטטיבי בתוך ארון עץ גדול ועצום. היה לו סוג הגלים הקצר ביותר ולזאת הזדקקנו. שכרנו דירה מבודדת במקום די נאה בלונדון ושם התקנו את המכשיר. אי אפשר היה למיין את הידיעות המגיעות. את הארץ היינו משווים לאיזה אפרוח מסכן המקרקר על יד ים גועש. הקוד היה פשוט. השתמשנו בנייר משבצות עם ריבועים סטנדרטיים ולפי משפטי מפתח. קלטנו בעיקר דו"חות על משא ומתן מדיני, אינפורמציה בנושאי בטחון, משק, בריגדה ודברים כאלה. האנשים לא ידעו מה תפקידי. ידעו רק שיש לי זכות כניסה חופשית. היו צוחקים: 'היא באה ומיד הזקן [ב'גוריון] או משה שרתוק יוצאים לקראתה', סקרנים לדעת מהו הדבר שבגללו אפשר היה להפסיק ישיבות באמצע.

¹⁴ תמר אשל נולדה בלונדון, 1920. התנדבה ל'הגנה' בשנת 1936. בשנת 1943 התגייסה לצבא הבריטי, בו שירתה עד 1946, אז חזרה ל'הגנה', שירתה בש"י והייתה מפקדת עלייה ד' במרסיי. שירתה במשרד החוץ ובשנת 1968 הוענק לה התואר שגרירה. הייתה נציגת ישראל באו"ם, חברת כנסת ומזכ"לית נעמת.

התחילו הפצצות נוראיות ולמרות זאת לא הפסדנו ערב. לא ירדנו למקלט וזה החשיד עוד יותר. גבי הפטיק לעבוד ואז, לאחר כשנה, באה שולמית ארלוזורוב... עבדנו במשמרות. הקושי הגדול היה להופיע למחרת, כאילו ישנת כל היום. הפצצות ירדו בצפצוף, זה היה סיוט נורא. אני עם האוזניות רושמת ומרגישה פתאום שהבית מתנדנד והכל מקושקש, הכל נופל מהאדונות, ואני – אני צריכה להקשיב ואסור לעזוב את המקום. הייתי זקוקה לעצבים מאוד חזקים".¹⁵

שולמית ארלוזורוב [בכינוי החשאי 'גלית', ולאחר מכן 'נועה'] מספרת: "תמר עבדה בין ספטמבר 1939 לאפריל 1942, ואני עבדתי בין מאי 1941 לסוף דצמבר 1944. העבודה התנהלה בתנאים ובאווירה המיוחדים לאותו זמן... ישבנו בתוך לוע הארי, בעצם המלחמה הגדולה. בתקופה שלאחר 'הספר הלבן' ובזמן היווצר הבריגדה. בתקופה הנ"ל איפשרה עבודתנו קיום קשר ישיר וקבוע בין ירושלים ולונדון... עבודת הקשר התקיימה לילה לילה, שבעה לילות בשבוע, משעה 2100 או 2300. קליטת החומר אשר שודר מהארץ ארכה שעתיים – שלוש, ומיד בסיום קבלת החומר המשודר התחלנו בפענוח. הפענוח היה איטי ומייגע בגלל קשיים טכניים בקליטה וסרבול הפענוח (קודים מסורבלים להבטחת הידיעות) ולמרות זאת היו המברקים המפוענחים נמסרים לידי הממוענים עם בוקר.

העבודה קשרה אותנו באופן קבוע למקום בלי אפשרות תזוזה. היינו בתוך מתיחות רבה, בריחוק מהארץ ומהבית, ב'בירת האויב', במקום שההסוואה והשתיקה היו חמורות ביותר, אפילו לגבי הסביבה הקרובה ביותר.

לאחר ששה חודשי עבודה ראשוניים החרימו השלטונות הבריטיים את המכשיר המיוחד שנרכש למטרה זו ונאלצנו לעבוד במכשירים פרימיטיביים ובלתי מתאימים לתפקידם. תנאי השמימה היו, איפוא, קשים ומייגעים. הפענוח הפך לכן לתהליך מסורבל וגזל מאיתנו זמן ומאמץ רב. מאחר שנזקקנו מבחינת ביטחון לתנאי האזנה טכניים מיוחדים היינו זקוקות לשיכון מיוחד, אשר היה לרוב עולה על אפשרויותינו הכספיות. קיבלנו על כן הקצבה מהסוכנות לכיסוי שכר הדירה והוצאות החזקת המכשיר בלבד. לא קיבלנו כל משכורת במשך כל תקופת עבודתנו".¹⁶

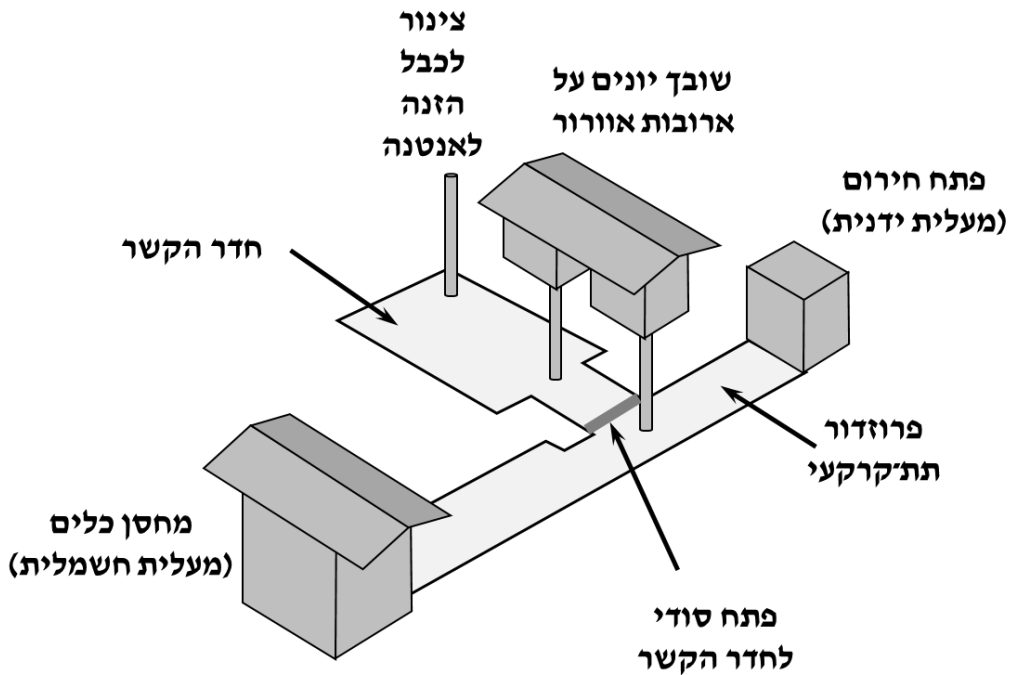
הסליק התת־קרקעי בקיבוץ גבת

ה'סליק' התת־קרקעי בקיבוץ גבת, בו הוחבאה התחנה, הוא 'סליק' מתוחכם, 'סליק' בתוך 'סליק'. הוא בנוי מפרוזדור תת־קרקעי באורך כ־11 מטר וברוחב כ־80 ס"מ, עם פתחי כניסה בשתי קצותיו: מעל הפתח הראשי נבנה צריף מחסן ציוד וכלי עבודה, ומעלית חשמלית הוחבאה ברצפת הצריף. הפתח בקצה השני של הפרוזדור שימש כפתח חירום, הותקנה בו מעלית ידנית, והוא הוסווה כבור ביוב (בו הייתה תחתית כפולה וזרם ביוב, להסוואה). פתח סודי (בלוק בטון ומנגנון מכני) איפשר מעבר מהפרוזדור ל'סליק' העיקרי, הוא חדר הקשר, חדר ברוחב שני מטר ובעומק שלושה מטר. צינור נוסף בקצה חדר הקשר שימש להעברת כבל שחיבר בין המשדר לאנטנה. האנטנה עצמה

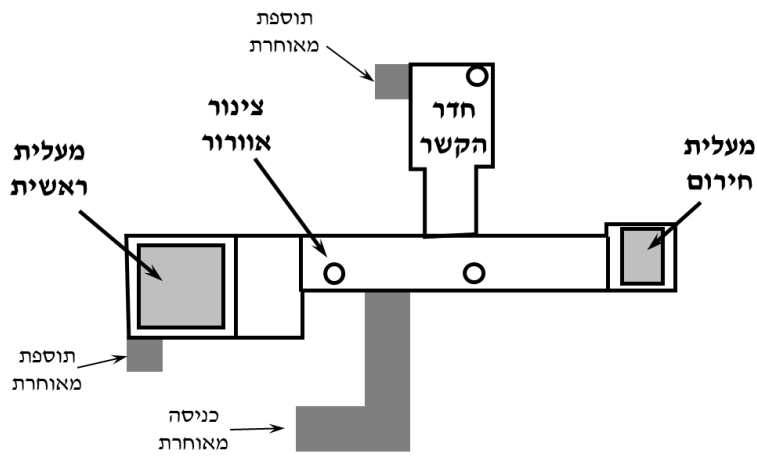
¹⁵ מיכאל שיר, **הקשר שנוצר בגבת**, במחנה נח"ל, 1 בפברואר 1971; את"ה 170/12.

¹⁶ הארכיון הצינוני המרכזי, S304171-1t.

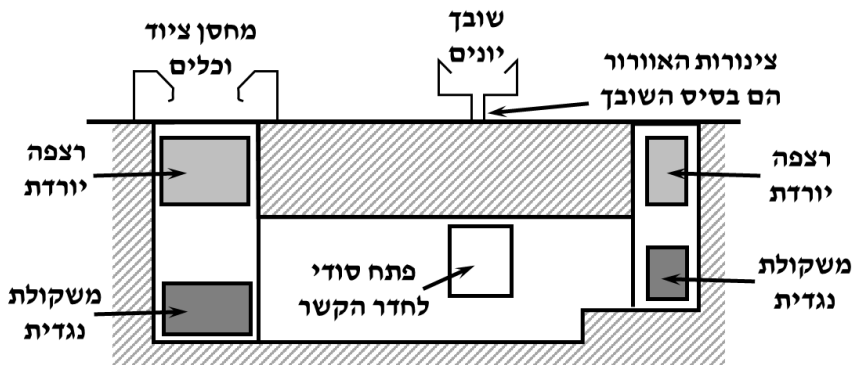
נמתחה על תורן טלסקופי בגובה של כ-15 מטר, שהועלה רק בעת הפעלת התחנה, בשעות הלילה. התורן הטלסקופי וצינורות האורור של ה'סליק' הוסתרו בשובך יונים, שנבנה מעל ה'סליק'.

ה'סליק' התת-קרקעי, בו הוחבאה התחנה באדיבות את"ה

מבט על

מבט צד

ה'סליק' התת-קרקעי: מבט על ומבט צד באדיבות את"ה

צינורות האוורור של ה'סליק' שימשו כבסיס לשובך היונים ששימש להסוואת הבונקר
 התמונה צולמה בשנת 1943. באדיבות את"ה

מוניח אדם מספר: "לאחר דברים בין אבן־זהר לחיים גבתי, אז מזכיר קיבוץ גבת, הוסכם שהמשדר ייקבע בקיבוץ, בבונקר תתיקרקעי אשר ייבנה לשם כך. בהכנת הבונקר טיפלו חיים גבתי וחברי 'הגנה' נאמנים, ביניהם יצחק קנונוביץ, המתכנן [מתכנן 'סליקים' מנוסה, שתכנן 'סליקים' רבים ברחבי הארץ], קלמן ליט, החשמלאי, שמואל רבניצקי, הבנאי [זו כנראה טעות. שמואל רבניצקי היה המסגר, והבנאי היה יששכר (שוכר) שיפמן], אשר טרחו רבות לביצוע מושלם של הבונקר, הקמת אנטנה טלסקופית וגלגלת הרמה לידה. ייתכן כי קיבוץ גבת נבחר לשכן בו את תחנת השידור משום קשריו האישיים של אבן־זהר עם קיבוץ זה, אשר בבואו ארצה בשנת 1925 היה חבר בו, ועתה יכול להשפיע על החברים הקובעים בקיבוץ להסכים שהמשדר ימוקם אצלם, בלי שיביאו את הבקשה לדיון פומבי באסיפת חברים".¹⁷

הקמת ה'סליק' הוסתרה מחברי גבת, פרט לבודדים שהיו בסוד העניין. וותיקי גבת יודעים לספר כי נאמר להם שעבודות החפירה במקום נועדו לבניית בור ספיגה למקלחות (מקלחות משותפות) ולשירותים של בית הילדים הסמוך. מעל הבונקר היה משק החי של גן הילדים, ובמרכזו השובך שהסתיר את צינורות האוורור של הבונקר, וצריף ירוק שהיה המחסן של משק החי, ברצפתו הוטמנה מעלית הכניסה, שירדה לעומק של כחמישה מטר. וותיקי גבת יודעים לספר כי בצריף היה חציר ושוכנו בו חמורים.

¹⁷ מוניה אדם, קשר אמיץ, עמ' 184–185.

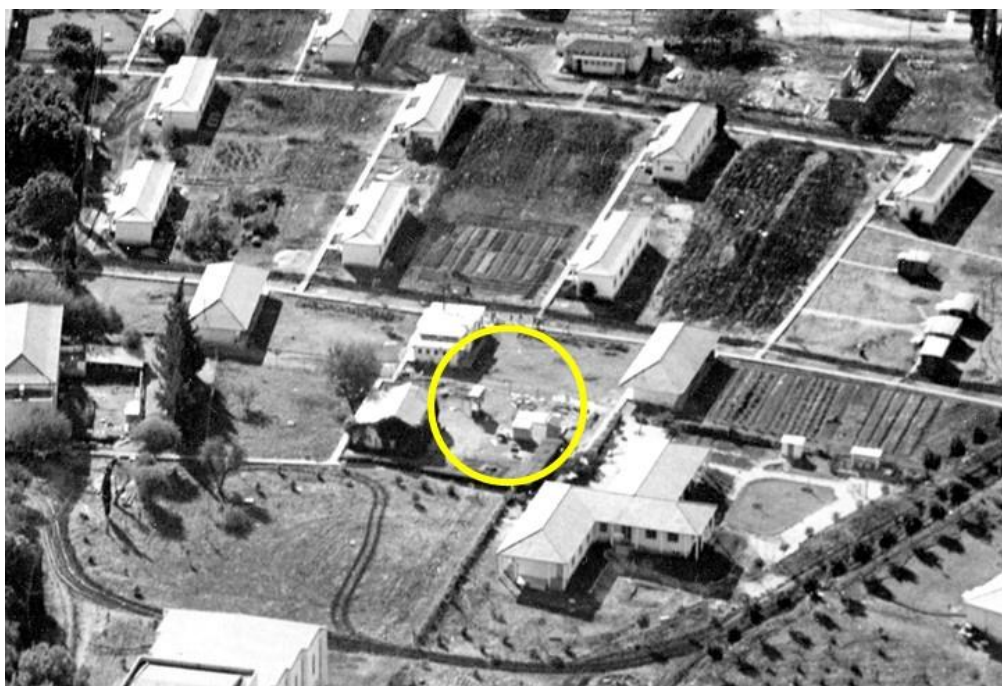
הייתכן כי סיפור הכיסוי היה המקלחת המשותפת, עליה כתבה המשוררת פניה ברגשטיין, חברת הקיבוץ, את 'במקלחת'?

בְּמִקְלַחַת בְּמִקְלַחַת
מִתְקַלְחִים הַכֵּל בְּיַחַד
גַּם גְּדוּל וְגַם קָטָן
בֵּית הַסֵּפֶר וְהַגֵּן

הוּי מִקְלַחַת מְשַׁבַּחַת
טוֹב הָיָה בָּךְ טוֹב לֵלֶד
וְנִפְלֵא לְמִטְפֵּלַת

מישה גורדין, 'המהנדס הגדול', מספר: "את התחנה לקשר עם לונדון הקמנו בגבת. הייתה זו תחנה בעלת עוצמה גבוהה. מובן שהאנטנות היו גבוהות והתלבטנו כיצד להקים תרנים בגובה של עשרות מטר מבלי שיינקרו עיני אנשים' שהרי זה בלתי חוקי, ואף כי מקומה בגבת, מכל מקום יש להיזהר; טיכסנו עצה עד אשר מצאנו: התחכמנו ובנינו עמודים רגילים שאינם עושים כל רושם מיוחד, אך על ידי סידור מיוחד הם מתרוממים והופכים לאנטנות גבוהות, וקרה שאחד מבני המשק, ששנתו נדדה עליו באחד הלילות, יצא החוצה ולפתע נגלה לעיניו עמוד ההולך ומתרומם. שפשף הוא את עיניו וחש בליבו: 'תעתועי דמיון'. מובן שמעשי להטיס אלה ניתן לעשות רק בלילה, ועל כן היינו משדדים ללונדון רק בשעות הלילה. בגבת הותקן סליק תת־קרקעי עם שכלולים רבים כמו מעלית חשמלית: נכנס הנך לבית, לוחץ על כפתור סמוי מן העין והנה צצה לפניך מעלית, ואתה יורד בה לדירה תת־קרקעית. בעניין הזה של המבנים התת־קרקעיים וה'פנטזים' למיניהם עסקו חברי גבת המומחים לדבר: שמואליק ויצחק... עבדנו בהצלחה רבה, והעברנו באלחוט חומר רב, ממש 'ספרים' שלמים".¹⁸

השימוש ב'סליק' בגבת הופסק בשנת 1943. וותיקי גבת מספרים כי במלחמת העצמאות הוסב ה'סליק' למקלט, נוספו לו מדרגות, ויציאת החירום הורחבה.

הצריף והשובך מעל ה'סליק', תצלום אוויר משנת 1946
צלם: זולטן קלוגר; ארכיון ציוני מרכזי PHKH1264710

¹⁸ עדות מישה גורדין. את"ה 13.1.

שימור ה'סליק' והתחנה

בשנת 1970 שוחזר ה'סליק' לראשונה, בהשתתפות שמואל רבניצקי ושמחה אבן-זהר.¹⁹ בשנת 1998 לקח על עצמו אמציה בן-דוד, מבניה הראשונים של גבת, שהיה ילד בתקופת פעילותה של תחנת האלחוט ואף טיפל בשובך היונים שהיה בנוי מעל הסליק, לשקם את ה'סליק' ולספר את סיפור התחנה לציבור הרחב. המועצה לשימור אתרים סייעה בידו, והאתר הוכרז כאתר מורשת. האתר שוחזר, והוצב בו שלט ייחודי.

זהו בהחלט אתר מורשת ייחודי של המדינה בדרך. הביקור באתר מרתק, מלמד וממחיש את התקופה ואת שירות הקשר – ומסירותם של האלחוטנים שרה ושלמה, שהפעילו את התחנה התנת-קרקעית לילה אחר לילה, מספר שנים, בסודיות מוחלטת, שכן הסליק היה סוד כמוס, ודבר קיומו לא היה ידוע לחברי הקיבוץ.

הפעולה לשימור מורשת התחנה נמשכת בידי רון זירעאלי, דור שלישי בקיבוץ, המקדם ומפתח 'ענף תיירות' של סיורים וחוויות משפחתיות בקיבוץ גבת.

שלט בכניסה לתחנת שרה, נובמבר 2020
צלם: דניאל רוזן

¹⁹ סליק הקשר הראשי בגבת, למרחב, 18 במאי 1970. יוסף וקסמן, ביירות שידרה לגבת: קולטים, מעריב, 25 במאי 1970.

שחזור המשדר ושולחן העבודה בתחנה

המשדר נתרם בידי חובב הרדיו צבי פרסמן ז"ל, 4X4BL. צלם: דניאל רוזן, 2020

ה'יסליק' המקורי לא שרד את פגעי הטבע. הקירות לא היו אטומים כראוי, והוא הוצף מים כל חורף. המועצה לשימור אתרים (עמרי שלמון ואורי בן-ציוני), יחד עם המועצה האזורית עמק יזרעאל וקיבוץ גבת, נחלצו להציל את ה'יסליק' הייחודי. בשנת 2021 בוצע באתר פרויקט שיקום מהותי, בו נחשף המבנה המקורי, איטומו תוקן, והוא כוסה ב'מטריית' בטון. יוסי גת, מנהל ענף האחזקה בקיבוץ גבת, היה 'הרוח החיה' בביצוע שיפוץ זה.

על שימור ה'יסליק' יאים דבריה של המשוררת פניה ברגשטיין, חברת קיבוץ גבת:

הוא עומד עוד בתוכנו,
שורו חברים,
נא נזכרה לו פולנו
חֶסֶד נְעוּרִים.

הַיְדֵעֶת, הַשְּׁמֵעֶת,
על הצריף שֶׁבְּגִבְתָּא,
שְׁזָכָה לְהִיּוֹת מְקֻלָּט
לְטִפָּה שֶׁל גְּבַת...

ה'סליק' החשוף בעת שיפוצו, אוגוסט 2021
 צלם: דניאל רוזן

'מלחמת המוחות': שבירת צפני 'ההגנה' בידי הבריטים

ה'סליק' היה נדבך ב'מלחמת המוחות' בין האימפריה הבריטית ליישוב היהודי בארץ ישראל, במאבק על הקמת המדינה.

'ההגנה' ראתה את כתבי הסתר שלה כבטוחים ואמינים, אך בעקבות 'השבת השחורה' פרסמה ממשלת בריטניה ב'24 ביולי 1946 'ספר לבן' שנועד להציג את הסוכנות היהודית כארגון טרוריסטי, ממנו התברר כי הבריטים קוראים כתבי סתר אלה. בעקבות זאת בוצע שינוי מקיף בכתבי הסתר של שירות הקשר.²⁰

מחומר ארכיוני בריטי מתברר כי הבריטים שברו את צפני 'ההגנה' משנת 1942 או אף קודם לכן, וכי הצלחת הסגר הימי הבריטי על חופי הארץ בשנים 1945–1948 נבעה, בין היתר, משבירת צפני הדיווח בתקשורת הרדיו עם ספינות המעפילים.²¹

הייתכן כי ה'סליק' בגבת לא התגלה בחיפושים שהבריטים ערכו ביישוב, כי הבריטים העדיפו לקלוט את התשדורות שבקעו ממנו?

²⁰ דניאל רוזן, **גדעונים: מפעילי הקשר האלחוטי בשירות המדינה שבדרך**, העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, יהוד'מונוסון, התשע"ח – 2018, עמ' 36–44.

²¹ דניאל רוזן, **פְסוּמָא בְאַרְבָּה: הצופן בשירות הקשר של 'ההגנה'**, מפנה האימפריות: סוגיות בחקר היישוב בפרוס המנדט הבריטי, עורך: ניר מן, עלי זית וחרב, כרך י"ט, מודן הוצאה לאור, המרכז לחקר כוח המגן מיסודו של ישראל גלילי, משרד הביטחון, 2019, עמ' 125–152.

תצלום אוויר של קיבוץ גבת, דצמבר 1944. ה'סליק' הוא במרכזו של המעגל המסומן
באדיבות מרכז מיפוי ישראל (6094)